

TÜRK FOLKLORUNA DIŞARIDAN BAKMAK: TÜRK FOLKLOR TARİHİNDE YABANCI FOLKLOR ARAŞTIRMACILARI

“Being a Foreigner”: Foreign Folklorists in Turkish Folklore History

Dr. Selcan GÜRÇAYIR TEKE*

ÖZ

Folklor, Avrupa’da ortaya çıkmış bir bilim dalıdır. Türkiye’de özellikle ilk dönem folklor çalışmalarında, disiplinin tanınmasında ve yerleşmesinde Avrupa deneyiminden ve yol göstericiliğinden yararlanılmıştır. Bu durum, folklor terimi ile ilgili ilk yazılarda da kendini açık bir biçimde hissettirir. Bu yazıda, Türk kültürü ve folkloru üzerine eserler veren yabancı folklorcuların Türk folklorundaki yeri, araştırdıkları kültür içerisinden gelmekten kaynaklanan “dışarıdan bakış”tan nasıl yararlandıkları ve çalışmalarlarıyla Türk folklorunda neleri değiştirdikleri konuları ele alınacaktır. Türk folkloru üzerine çalışan yabancı folklorcuların sayısının fazlalığı dikkate alınarak kronolojik bir düzen içerisinde seçilen yabancı folklorcular üzerinde durulması tercih edilmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti döneminde Anadolu’da alan çalışmaları gerçekleştiren Ignác Kunós’tan, Belá Bartók, Wolfram Eberhard ve Warren S. Walker’a uzanan bir çizgide yabancı folklorcuların Türk folkloru üzerine çalışmaları değerlendirilmiştir. Türk folklor tarihinde yaşanan değişimleri ve dönüşümleri daha net görebilmek için yabancı folklorcuların seçiminde kronolojik bir düzen gözetilmiştir. Yabancı folklorcuların öncelikle Türk araştırmacıların halkın sözlü ürünlerine olan ilgilerinin artmasında diğer bir ifadeyle Türk folklorunu keşfetmelerinde yardımcı oldukları görülmüştür. Folklor disiplininin tanınmasıyla birlikte baş gösteren “metot sorunu” yine yabancı folklorcuların eserlerinden yapılan çeviriler ve Türkiye’ye bizzat davet edilmeleriyle birlikte deneyim paylaşımıyla aşılmaya çalışılmıştır. Türkiye’deki Üniversitelerde görev yapan yabancı folklorcuların, Türk folkloruna ilişkin hem alan çalışması yaparak hem de alan çalışması sırasında elde ettikleri verileri dönemin kuramları ve eğilimleri eşliğinde analiz ederek “ham veri ve çözümleme” içeren araştırmaları gerçekleştirdikleri görülmüştür. Yabancı folklorcuların temelde Türk kültürünün ve folklorunun yurt dışına tanıtılmasını sağlayan araçları olduğu algısının da Türk folklor tarihinin son dönemlerinde belirginleştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Yabancı folklorcular, sözlü kültür, milliyetçilik, metot sorunları, Türk folklor tarihi.

ABSTRACT

Folklore is a scientific branch that comes out from Europe. Basically the first term folklore studies in Turkey, i.e. recognition and acceptance of the discipline, benefitted from European experience and guidance. This situation can be clearly seen in the first articles related to folklore term. In this article, the role of the foreign folklorists in Turkish folklore, how they benefitted from “being a foreigner” and what they changed in Turkish folklore through their studies are discussed. Considering large numbers of foreign folklorists, who study on Turkish folklore, are preferred to handle in chronological order. Thus, the studies of the folklorists extending from Ignác Kunós who conduct field works in Anatolia in the era of Ottoman State to Belá Bartók, Wolfram Eberhard and Warren S. Walker are investigated. The preference of selecting foreign folklorists according to chronological order is due to understand the changes and transformations more clearly in Turkish folklore history. Primarily, foreign folklorists helped Turkish researchers to increase their interest towards oral culture, in other words, to explore Turkish folklore. “The method problem” arising with the recognition of folklore discipline solved through translations of foreign folklorists’ studies and sharing their experiences. From this study it is found out that foreign folklorists, working in different universities in Turkey, carried out researches based on “raw data and analysis” through realizing field works on Turkish folklore and analysing these data based on the theory and tendency of the interested period. It is determined that, the perception of foreign folklorists as the mediators for introducing Turkish culture and folklore to foreign countries become more clear in the last terms of Turkish folklore history.

Key Words

Foreign folklorists, oral culture, nationalism, method problems, the history of Turkish Folklore.

* Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü Öğretim Görevlisi.
sgurcayir@gazi.edu.tr

İşte efendiler, bu Türk (Osman Paşa) Türkiye tarihinin yas tutulmuş bir yaprağıdır. Kim bilir eğer ben Macaroğlu kulunuz, bu Plevne beyitlerini kırk üç sene önce işitemiş ve saklamamış olsaydım, belki şimdiye kadar büsbütün unutulur giderdi. Hamdolsun ki kulağıma erişti. Bu mukaddes hediyeği sizlere veriyorum.

Ignác Kúnos

Türkçeye önce “halkiyat” ve “halkbilgisi” daha sonra “halk bilimi” olarak çevrilen ve yerleşen folklor terimi, Batıda ortaya çıkmış bir bilim dalına ad olmuştur. Folklor disiplini Türk aydınlarına ve okurlarına takdim eden Ziya Gökalp, Köprülüzade Mehmet Fuat ve Rıza Tevfik’in yazılarında “batılı bilim insanlarının” görüşlerinden ya da düşüncelerinden izler hissedilir. Bu durum, folklor disiplininin batılı bir disiplin oluşunun doğal bir sonucudur. Folklor teriminin ortaya çıkış şartlarına ve gerekçelerine baktığımızda da terimin batılı bir terim olduğu aşikârdır. Folklor, en kaba ifadeyle Batının sömürgecilik fikrinden istim alarak kendi insanını/köylüsünü keşfettiği bir bilim dalıdır. Bu nedenle sömürgecilik faaliyetlerinin hemen akabinde Batıda ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik düşüncesiyle birlikte ivme kazanan folklor çalışmaları 19. yüzyılın uluslaşma süreçlerinde iyi bir argüman olarak Batılı uluslarca kullanılmıştır. Millet ve milliyetçilik fikirlerini vurguladığı düşüncesiyle çok uluslu Osmanlı Devletinin bir dönem çekindiği folklor disiplininin tanınması ve ilgili çalışmaların yapılması Batıdaki örneklerin takip edilmesiyle başlamıştır.

Folklor teriminin Anadolu coğ-

rafyasında ilk kullanımının Osmanlı Devletine derleme çalışmaları yapmak üzere gelen Macar Ignác Kúnos ile Ahmet Vefik Paşa arasında yapılan bir konuşmada geçmesi de bu anlamda tesadüfi değildir (Kúnos 1978). Terimle İngiliz William John Thoms’un ilk defa terimi kullandığı kabul edilirse 67 yıl, Alman Friedrich Ekkard’ın ilk kullandığı kabul edilirse 131 yıl sonra tanışan Türkiye’nin batılı bilim adamlarının deneyimlerinden ve görüşlerinden yararlanmaları oldukça doğaldır. Bu yararlanmanın Cumhuriyetin kurulmasından önce ve kuruluşunun hemen sonrasında iki biçimde gerçekleştiği görülür. Türkiye’deki folklor çalışmalarına bilimsel nitelik kazandırmak amacıyla yabancı bilim adamlarının eserlerinden çeviriler yoluyla yararlanmak¹ ya da onları bizzat Türkiye’ye davet ederek Türkiye’deki folklor çalışmalarına bir anlamda “başlangıç” oluşturmak.

Cumhuriyetin öncesinde ve sonrasında Türk kültürü ve folkloru hakkında araştırma yapan pek çok Türkolog ya da kültür bilimci vardır. Mehmet Fuat Köprülü “Yeni Bir İlim Halkiyat: Folklore” başlıklı yazısında Türk kültürü üzerine çalışan Rus Türkologlar Wilhelm Radloff ve Gerlevski, Macar araştırmacılar Ignác Kúnos ve Doktor Giz’den² bahseder. Arzu Öztürkmen, Osmanlı Devletinin son dönemlerinde Türk folkloru üzerine araştırmalar yapan iki isme değinir. Bunlardan biri Karagöz üzerine eser veren Alman bilim adamı Georg Jacob diğeri de İstanbul hakkındaki Osmanlı halk âdetleri ve efsaneleri üzerine eser veren Fransız araştırmacı Henry Carnoy’dur (Öztürkmen 2006: 306). Şerif Baykurt da

Türkiye’de Folklor isimli kitabında Macar bilim adamı Ignác Kúnos ile “Rumeli ve Anadolu’dan Türk halk edebiyatı ile ilgili ilk sağlam folklor ürünlerinin derlenip yayımlanmaya başladığını” Kúnos’u takip eden Avrupalı folklorcuların Türk halk edebiyatı üzerine çalışmaya yöneldiğini belirtir. Bunlar arasında Macar Gyula Nemeth, Alman George Jacob, Alman Friedrich Giese ve Theodor Menzel’den söz eder. 1912 yılında tahtacılar ile ilgili incelemeler yapan Felix Lussan ve Hasluck’dan da bahsedilebileceğini belirtir (Baykurt 1976: 69).

“Ben”in “öteki”ne merakı olarak da nitelendirilebilecek yabancı folklorcuların Türk folkloruna “merakı” diğer pek çok ulus için de geçerlidir. Türk folklor çalışmaları tarihi açısından ilginç olan Türk araştırmacıların folklor disiplinine ilgilerini yabancı araştırmacıların çalışmalarıyla birlikte yöneltmeleridir. “Romantik” gerekçelerle hobi olarak başlayan meraklarını sistemli ve metotlu hâle getirebilmek amacıyla yöntem edinilmesi konusunda yabancı folklorcuların deneyimlerine başvurmaları da dikkate değerdir. Bu çalışmada, Türk folklor tarihinde “yol gösterici” olarak kabul edilen yabancı folklorcular ve çalışmaları ele alınacaktır. Yabancı folklorcuların Türk folklorundaki yeri, araştırdıkları kültür içerisinden gelmemekten kaynaklanan “dışarıdan bakışı” nasıl değerlendirdikleri, çalışmalarıyla Türk folklorunda neleri değiştirdikleri konuları ele alınacaktır. Türk folkloru konusunda çalışma yapan pek çok araştırmacının olduğu düşünülürse bu araştırmacıların hepsinin bir makalede ele alınmasının

imkânsızlığı anlaşılacaktır. Bu nedenle, bu çalışmada 1880’lerin sonu 1890 yılların başında Anadolu’da önemli derleme çalışmaları gerçekleştirmiş Ignác Kúnos, 1930’lu yıllarda halk müziği çalışmaları konusunda destek alınması amacıyla Türkiye’ye davet edilen Béla Bartók, 1940’lı yıllarda Almanya’dan Türkiye’ye gelerek Sino-loji bölümünde dersler veren Wolfram Eberhard ve son olarak 1950’li yılların sonunda Türkiye’de derleme çalışmaları gerçekleştiren Amerika’da *Türk Öyküleri Sandığı* isimli bir arşiv oluşturan Warren Walker ekseninde yabancı folklorcuların çalışmaları değerlendirilecektir. Yabancı folklorcuların çalışmalarının kronolojik bir düzen içerisinde ele alınmasıyla Türk folklor tarihindeki eğilimleri ve yaşanan gelişmeleri takip etmenin sağlanacağı düşünülmektedir.

Ele alınacak yabancı folklorcuların ortak noktalarından biri de çalışmalarını Türk kültür araştırmacılarıyla birlikte ya da desteklerini alarak gerçekleştirmiş olmalarıdır. Ignác Kúnos Türkçülük akımının öncü isimlerinden Ahmet Vefik Paşa’dan, Béla Bartók kendisi gibi önemli bir etnomüzikolog olan Ahmet Adnan Saygun’dan, Wolfram Eberhard ilk folklor kürsüsünü açarak folklor çalışmalarının metotlu bir biçimde yapılmasını sağlayan Perv Naili Boratav’dan, Warren Walker da Türk folkloru ile ilgili örnekleri İngilizceye çevirerek tanınmasını sağlayan Ahmet Edip Uysal’dan destek görerek çalışmalarını gerçekleştirirler. Dolayısıyla birlikte çalıştıkları ya da desteklerini gördükleri Türk kültür araştırmacılarından etkilenmiş ve etkilenmişlerdir. Bu nedenle Türk folklor

çalışmaları tarihi üzerine söz söylenirken yabancı folklorcuların çalışmalarının göz ardı edilmemesi büyük önem taşımaktadır. Türk folkloru üzerine çalışma yapan ancak eserlerinin bir kısmını kendi dillerinde veren yabancı araştırmacıların eserlerinin Türkçeye kazandırılması da bu anlamda önem taşımaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Osmanlı Devleti sınırları içerisinde çalışmalarını gerçekleştiren Ignác Kúnos Macar bilim adamıdır. 1885-1890 tarihleri arasında Osmanlı Devletinde derleme çalışmaları yapmış ve pek çok sözlü ürünü kaydederek kitaplaşmasını sağlamıştır. Türk halk bilimi tarihi ile ilgili pek çok yayın, Osmanlı devletinin son dönemlerine kadar götürülebilecek folklor çalışmalarını Ignác Kúnos'la başlatır.³ Kúnos, Ármín Vámbéry'nin öğrencisidir ve Macar dili ve Türk dili arasındaki ilişkiyi keşfetmek amacıyla Osmanlı Devletine gelir. Rusçuk, Adakale, Varna, İstanbul, İzmir, Bursa, Aydın, Tire, Manisa, İzmit gibi yerlere derleme seyahatleri gerçekleştirir. "Ecnebi" bir araştırmacı olarak İstanbul yerine Anadolu'da derlemelere çıkması, Ignác Kúnos'un "saf, gerçek halk dilini" İstanbul'un Arapça ve Farsça terkiplerle dolu "kitabî" dilinde değil, Anadolu'da halkın arasında yaşayan "şifahî" dilde bulacağı düşüncesine dayanır. Kúnos'un *Türk Halk Edebiyatı* adlı kitabında yer verdiği derleme seyahatlerine ilişkin notlar, folklor çalışmalarının ilk dönem algılanışını görmek açısından oldukça önemlidir. Kúnos'un çalışmalarını gerçekleştirirken kendisine ilginç gelen ancak dönemin siyasi ve

sosyal şartları düşünüldüğünde anlam kazanan olaylar, genellikle milliyetçilik fikrinin rahatsız ediciliği ve aydınların halka karşı (b)ilgisizlikleri üzerinde yoğunlaşır. Kúnos'un Varna'lı bir gençten derlediği bir türkü sonrasında bu türkünün İstanbul'da bilinip bilinmediğini sorması sonrasında aldığı: "Sakın ha! Orada bunları bilen kimse yoktur; bilseler bile bilmemezlikten gelirler... Sen İstanbul'un durumunu bilmiyorsun.... Nasihatimiz olsun ki, İstanbul'a varacak olursan bunun gibi millî şeyleri hiç karıştıрма, devlet işlerinden söz açma, savaş türkülerini ne sor ne ara... (Kúnos 1978: 30) biçimindeki cevap, dönemin siyasi yapısını, sözlü metinler ile millî kimlik arasındaki bağı ve bu bağdan duyulan endişeyi yansıtır. Topraklarındaki bağımsızlık hareketlerinden çekinen ve milliyet fikrinden uzak durarak önceleri Osmanlılık sonraları ise İslam inancı şemsiyesi altında halkını toplamaya çalışan Osmanlı Devletinde halkın bir edebiyatının olabileceği, olsa bile "değeri" konusu muğlaklığını korumaktadır.⁴ Kúnos, hocası Vámbéry'nin tavsiyesiyle tekkesine gittiği ve İstanbul'a geliş amacının "halk edebiyatını derlemek" olduğunu ifade ettiği Özbek asıllı Şeyh Süleyman Efendi, "halkın edebiyatının olup olmadığından haberinin olmadığını" ancak "halk bulunan yerde halk edebiyatının bulunması" gerektiğini ifade ederken bu muğlaklığı desteklemektedir. "Milletin ağzında mutlaka kahramanlık hikâyelerinin dillenmesi gerektiği"nden bahseden Kúnos'a Şeyh Süleyman Efendi şunları söyler: Osmanlılar ehl-i İslamdır, ehl-i millet değildir... Bizim İstanbul'da çok otu-

racak olursan sen de anlayacaksın... Sana nasihatim şudur ki, millet la-kırdısını çok açma, milliyet işlerine de hiç karışma... Ağzını tutmazsan, dilini ısırırısın. (Kunós 1978: 38-39). Osmanlı Devletine Macaristan'da o dönemlerde yoğun bir biçimde yaşanan ve Macarların kökenini aydınlatmaya çalışılan "Ugor-Türk Savaşı"(Ugor-Török Hábörü) olarak bilinen dilbilimsel bir tartışma için gelen Kúnos için "köken" ve "milliyet" fikri konusunda yaşanan bu rahatsızlığı anlamlandırmak çok da kolay değildir.⁵

Osmanlı Devletinde halkın edebiyatının olması düşüncesinin yanında bu edebiyatın "kalitesi" de Osmanlı aydını tarafından sorgulanır. Divan şairi Nigar Hanımın evinde Recaizada Ekrem Bey ile karşılaşan Kúnos, Anadolu'dan derlediği halk şiirlerini okumasının ardından, Ekrem Beyin "halk şiirinin sadeliği, dilinin güzelliği şüphesizdir. Fakat kelimeleri az. İşte bu yüzden fikirleri de o kadar çok olamaz" çıkarımına, "fikirleri de var kelimeleri de bol" yanıtını vererek bir anlamda halkının, halk edebiyatı ürünlerinin zenginliğinin farkında olmayan Türk aydınının bilgi eksikliğini gösterir (Kunós 1978: 87).

Hocası Vámbéry'nin Kúnos'u yönlendirdiği bir diğer isim olan Ahmet Vefik Paşa'nın halk edebiyatı hakkındaki görüşleri ise biraz farklıdır. Türkçülük hareketinin önemli simalarından biri olan Ahmet Vefik Paşa, "Batı "avamî edebiyatının" çoğundan haberinin olduğunu ve bazı eserlerin de kütüphanesinde yer aldığını" ifade eder. Kúnos'un "İslam milletlerinin çoğunda niçin bu eserler yok" sorusu karşısında "Osmanlı dilinin millî bir dil olmayışı-

na, klasik şairlerin Arap ve Fars edebiyatı etkisi altında olduklarına, şarkı ve gazellerin Arap ve Acem şairlerinin taklidinden öteye gidemediğine, Osmanlı dilinin söylenen dilden ayrıldığına" yönelik değerlendirmelerde bulunur. Bu değerlendirmeler ve yorumlar, dönemin "resmî dil" ve "halk dili" arasındaki "uçurum" tartışmalarını da yansıtır (Kunós 1978: 44).

Avamî edebiyatla ilgili eser verilmesi konusu, Kúnos'un Osmanlı Devletine geliş amaçları ve gerçekleştirdiği derleme çalışmalarıyla örtüşür. Kúnos'un temelde Türk halk edebiyatı "hazinesini" ortaya çıkarmaktan öte Türk dili ve Macar dili arasındaki ilişkileri/akrabahğı göstermek gibi düşüncesi olmakla birlikte yürüttüğü çalışmalar Türk halk edebiyatına dair eserlerin verilmesiyle sonuçlanır. Kúnos, belki de kendi derleme çalışmalarını kolaylaştırmak ve Osmanlı aydınlarının desteğini arkasına almak için "Türk avamî edebiyatının" ortaya çıkarılması gerektiği düşüncesini öne sürer. Bu düşünceyi meşrulaştırmak için de Osmanlı Devletinin Tanzimat'tan beri yönünü döndüğü Batı uluslarındaki avamî edebiyat çalışmalarını gösterir. Kúnos için "folklor"un derlenip yazıya geçirilmesi bu işi çoktan başarmış Avrupalılar ve -hatta- Araplar düşünülüğünde meydana çıkarılması gereken bir hazine gibidir. Bu işi gerçekleştirmiş pek çok ulus düşünülüğünde folklor, Osmanlı Devletinin "geri kalmaması gereken bir alanına" dönüşür:

O sırada Varna vapurunu beklerken, Türk dilini öğrenmeye başlarken masalların, ninnilerin, bilmecelerin, manilerin, Karagöz ve ortaoyunlarının

olup olmadığını hiç bilmiyordum, haberim bile yoktu. Halbuki, Avrupa'daki bütün milletlerin, dünyanın en çok halkının "folklor"u çoktan toplanmış, yazılmış ve yayınlanmıştı. Kütüphaneler var ki içinde "folklor"a dair eserler, halk edebiyatı dergileri bulunur. Arapların ünlü millî masal kitabı "Binbir Gece" dedikleri eser, dünyada pek büyük ün kazanmıştır..... Sade Osmanlılar mı geri kalsın! Sade onların halk edebiyatı mı meydana çıkmasın! Olamaz efendiler olamaz! (Kunos 1978: 32-33).

Kunos'un 1800'lü yılların sonundaki bu sözleri, 1914 yılında folklor çalışmalarına başlangıç oluşturan bir makaleye imza atan Köprülüzade Mehmet Fuat tarafından "Ulûm-ı içtimaiyenin yeni fakat mühim bir şubesi olan "folklor" hakkında Avrupa'da senelerden beri kitaplar, risaleler, mecmualar neşrolduğu her yerde muhtelif cemiyetler teşekkül ettiği halde, biz maateessüf hâlâ böyle bir şeyin mevcudiyetinden bile gafiliz" cümleleriyle bu "geç kalmışlık" neredeyse aynen yinelenir. Mehmet Fuat'ın, makalesini yazdığı yıllarda uluslaşma hareketleri Balkanlarda hız kazanmıştır. Balkanlardaki "mevcudiyetimizi" kanıtlamak amacıyla da folklor çalışmalarının yapılması gerektiğini düşünen Mehmet Fuat için folklor çalışmalarıyla elde edilecek ürünler "milletin varlığını bütün beşeriyete ispat edebilecek" veriler elde etmeyi de beraberinde getirir.

Kunos her ne kadar folkloru sadece "halk edebiyatından" oluşan bir disiplin olarak algılasa ve sözlü ürünler üzerine yoğunlaşsa da "milliyet kaygılarıyla" uzak durulan ancak etraflarındaki milletlerin birer birer ba-

ğımsızlıklarını elde etmeleriyle "folklor" çalışmalarına kayıtsız kalamayan Türk aydınına çalışmalarıyla önemli bir başlangıç oluşturmuştur. Kunos'un halk dilindeki söyleyişleri yerinde gözlemlemek amacıyla çıktığı derleme çalışmalarında bakış açısını "dil ve sözlü ürünler" üzerine yoğunlaştırması oldukça doğaldır. Bunun yanı sıra dönemin folklor çalışmalarında genel algının kaybolmadan, yok olmadan "metin derlemek" üzerine odaklanmasının kaçınılmaz bir sonucudur.

Türk folklor çalışmaları açısından önemli bir diğer Macar bilim adamı halk müziği konusunda çalışma yapmak üzere Türkiye'ye davet edilen etnomüzikolog Béla Bartók'tur. Atatürk'ün emriyle Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde açılan Hungaroloji bölümünün başkanı László Rásonyi ile mektuplaşmaları sırasında Bartók, Rásonyi'nin "Türkiye'deki folklor ürünlerini derlemesi ve konferanslar vermesi" konusundaki davetine olumlu yanıt verir⁶ ve Mayıs 1936'da Ankara Halkevinden halk müziği derleme yöntemlerini anlatmak amacıyla resmî bir davet alır. Ekim ayına ertelenmesini istediği bu davet üç konferans⁷, bir orkestra konseri, Türk halk müziği örneklerinin derlenmesi ve gelecekte neler yapılacağına yönelik söyleşilerin gerçekleştirilmesi biçiminde planlanır (Barışeri 1996: 14-18). Bartók öncelikle İstanbul'a gelir İstanbul Konservatuvarının arşivinde bulunan kayıtları inceler:

Konservatuvardaki plakların tekniğin imkânları ölçüsünde mükemmel olduğunu gördüm... Çoğu köylü icracılarca doldurulmuş, çift yüzlü altmış beş plak vardı. Plak dizisi 1930'dan itibaren yayımlanmaya başlamış, so-

nunda toplam 130 kadar ezgi plağa alınmıştı. Bu çok büyük bir miktar olmamakla birlikte, bizim çift yüzlü sadece dört çok mütevacı Macar musikisi plak derlememizle karşılaştırıldığında olağanüstüydü. Türklerin hazırladığı derlemenin bir kusuru malzemenin sistemli bir biçimde seçilmemesindeydi. Bu tasarı uygulamaya konulmadan önce plağa alınan ezgilerin hiç biri mahallinde kaydedilmemişti, öyle ki neyin öncelikle önem taşıdığını, neyin kaydedilmesi gerektiğini de bir bilen yoktu. Plakların çoğunda, yolu İstanbul'a düşen gezici musikicilerin malzemesi de kullanılmıştı. Bunlar, sırf gezip dolaşan musikiciler olmaları yüzünden, yerel bir nitelik taşıyan halk musikisinin hiçbir zaman gerçek kaynakları sayılamazlar. Derlemedeki ikinci hata musikinin de, güftelerin de kayıt sırasında yazılmamış olmasıydı. Güftelerin yazıya geçirilmemesi onarılmaz bir eksiklikti, çünkü, Türkiye'yi ziyaretim sırasında gördüğüm gibi, kimi plaklardaki sözleri Türkler bile anlayamıyordu (Bartók 1991: 237-238).

İstanbul Konservatuarı tarafından kaydedilen malzemenin "sistemsizliği", "gezici musikicilerden kaydedilmesinden dolayı yerel nitelik taşıyan halk müziğini yansıtmaması" ve "güftelerin kayıt sırasında yazılmadığından deşifrelerinin zorluğu" gibi teknik konularda eleştiriler getiren Bartók'tan, halk müziği konusunda çalışmalar yapan Türk araştırmacılara yöntem ve metot öğretmesi, bu anlamdaki Macar deneyimini aktarması beklenir. Türkiye'ye döndükten sonra Macar Radyosunda Türkiye'ye yönelik izlenimlerini anlatan Bartók, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti-

nin "Hindemith'in⁸ yol göstermesi ve önerileri ile "Avrupa örneklerine göre şehir müzik kültürlerinin planlamasına" başladığını ancak "Türk halk müziğinden oluşturulacak asıl Türk ulusal müziğinin genişletilmesi konusunda *yol gösterici* eksikliğinden dolayı Ankara Halkevi tarafından davet edildiğini belirtir (Tasnadi 2005: 220). Gezisi sırasında kendisine rehberlik ve tercümanlık yapmak ve güfteleri kaleme almak için eşlik eden Adnan Saygun'un yanı sıra "halk müziği derlemesinin nasıl yapıldığını görmek" amacıyla Ankara Konservatuarının iki kompozisyon hocası Necil Bey ile Ulvi Cemal Bey de eşlik ederler (Tasnadi 2005: 220).

Bartók, Adana, Mersin, Osmaniyeye, Çardak, Tecirli gibi yerleşim yerlerinde derlemeler yapar. Rahatsızlığı yüzünden ilk gün gerçekleştirilmesi planlanan Çorum gezisini iptal eden Bartók, Ankara'da kalarak bu süre içerisinde 7 türküler derler. Türkiye'deki kısa alan çalışmasına dair notları ölümünden sonra yayımlanır. Notlarının orijinal bir biçimde yer aldığı kitabında derleme çalışmalarının sonuçları hakkında samimi değerlendirmelerde bulunur. Bartók kendisine eşlik eden Türkler için "*örnek oluşturabilecek bir derleme gezisi* düzenlemeyi planladığını, ancak başarıya ulaşamadığı" görüşündedir. Bartók, derlemenin eksiklerini ve başarısızlıklarını ilk üç gün boyunca geçirdiği rahatsızlık, derlenen ezgiler konusundaki bilgilerin güvenilir olmayışı, soruların tercüman aracılığıyla icracılara yöneltilmesi, türküler söyleyen kadın icracı bulamayı, ezgilerin plağa kaydedilmeyen kısımların güftelerinin yazıya geçirilmeyişi olarak sıralar (Barışeri 1996).

Bartók'un Türkiye'ye geldiği yıllarda Macarların dilsel köken sorunu üzerine tartışmaları sona ermiştir. Macarların dilsel olarak Fin-Ugorlarla akraba olduklarına ilişkin bir uzlaşma sağlanmıştır. Dolayısıyla Bartók'un kısa süren derleme gezilerinde Türklerle akrabalığı ortaya çıkarmak ya da çıkarmamak gibi bir beklentisi yoktur. Bununla birlikte Bartók alan çalışması sırasında Türk ezgileri ile Macar ezgileri arasındaki benzerliği "şaşkınlıkla" keşfeder: "Kulaklarıma inanamadım. Aman Tanrım! Bu sanki eski bir Macar ezginin bir versiyonu gibiydi. Sevinçle hemen yaşlı Bekir'in söylediği türkü ve çaldığı müziği tam iki banda kaydettim... Bekir'den dinlediğim ikinci türkü, yine bir Macar ezgisinin akrabası idi. Çok müthiş diye düşündüm kendi kendime." (Bartók 1991: 123).

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş döneminde yerel müzikten hareketle Batılı standartlarda müzik anlayışının yerleştirilmesi oldukça önem taşıyan bir konudur. Türkiye'de bu anlamda araştırmacıların deneyim eksikliği, yabancı bilim adamlarıyla aşılmaya çalışılır. Bartók, alan çalışması için aslında oldukça kısa sayılabilecek bir zaman dilimini Türkiye'de geçirir. Bu sürenin bir kısmında da rahatsızdır. Ancak yine de dönemin müzikologlarına "örnek teşkil edebilecek nitelikte olmasa da sağlam ve güvenilir bir alan çalışması gerçekleştirdiği" düşüncesindedir. Türkçeyi bilmemesi derleme çalışmalarında istediği başarıyı yakalayamamasının nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Kendi ilgi ve merak alanları için Anadolu'ya gelerek nispeten "sistem-siz" bir biçimde alan araştırması ya-

pan Kúnos ile kıyaslandığında Bartók, belki çok daha kısa bir sürede daha "organize ve hedef odaklı" bir derleme gerçekleştirir ve bu derleme çalışmasını Türk hükümetinin kendisinden beklentileri doğrultusunda yürütür. Yanında "nasıl bir derleme çalışması yapılabileceğini" izlemek amacıyla gönderilen müzikologlar vardır. Derlemede hangi aletlerin kullanılacağından hangi soruların yöneltileceğine kadar bütün süreci Bartók yönlendirir. Sadece müzisyenliğiyle değil aynı zamanda müzik derlemelerinin nasıl yapılacağı konusundaki deneyimiyle bu konuda "tecrübesiz" olan Türk müzikologlar için önemli bir fırsattır:

Güftenin yazılmaması epeyce şaşırttı beni. Yanımda bulunan Türkler, kendilerine bu eksiklikten söz ettiğimde, "Önemli değil, bu eksikliği ne zaman olsa giderebiliriz; bir Türküz, plaktaki güfteyi anlarız," diyerek beni ikna etmeye çalıştılar. Pekâlâ bunu birazdan görürüz diye düşündüm içimden, sonra gramofona bir halk türküsü plağı koydum. Türklerden birinden güfteyi yazmasını rica ettim, ben de ezgiyi notaya geçirmeye başladım. Türk, plağı büyük bir dikkatle dinledi, ama güftenin kimi yerlerindeki kimi kelimeleri, hatta cümleleri çözemiyordu. "Görüyorsunuz ya" dedim, "derleyici güfteyi doğrudan doğruya icracının ağzından yazmazsa neler olabiliyor!" Nerede olursa olsun bu işi bundan böyle ihmal etmemeleri için uyardım onları. Öğüdümü tutup tutmadıklarını bilemiyorum (Bartók 1991: 238).

Türkiye'de gerçekleştirdiği alan çalışmasıyla yöntem konusundaki eksikliklere dikkat çekmesine karşın, yabancı bir folklorcunun ait olmadığı kültür hakkında derinlemesine analiz-

ler yapamayacağı düşüncesi Bartók'un Türkiye ilgili çalışmalarının yayımlanmasından sonra dillendirilmeye başlanır. A. Adnan Saygun'un Macaristan Bilimler Akademisi yayınları arasından çıkan *Belá Bartók's Folk Music Research in Turkey* adlı kitabı ile Bartók'un Türkiye'deki derleme gezilerine ilişkin ölümünden sonra yayımlanan kitabını karşılaştırması istenen Prof. Dr. Bülent Tarcan, Saygun tarafından yapılan değerlendirmeleri ve ilaveleri çok "değerli ve öğretici" bulur. "Hiçbir Batılı ya da Türk olmayan müzikologun bu derecede (*Adnan Saygun kadar*) derinlemesine araştırma yapamayacağını" belirten Tarcan, Bartók'un etnomüzikolojik incelemelerini "Batı kafasıyla yapılan sathi ve sayısal toplamalardan öteye geçmeyen çalışmalar" olarak nitelendirir (Hınçer 1976: 7966). Araştırma yapılan kültürden ayrı bir kültürden gelmenin gündelik yaşam içerisinde sıradanlaşan pek çok ayrıntının fark edilmesini sağlayacağı yönündeki düşünceler, Tarcan'ın bu değerlendirmeleriyle alt üst edilir.

Türk folkloru üzerine eserler kaleme alan bir diğer araştırmacı, Almanya'dan Türkiye'ye sığınmacı olarak gelen Sinolog Wolfram Eberhard'dır. 1927 yılında girdiği Berlin Üniversitesinde Çince ve sosyal antropoloji öğrenimi gören Eberhard, folklor disiplinine çok da yabancı değildir. 1937-1948 yılları arasında Ankara Üniversitesi'nde Çin dili ve uygarlığı konularında dersler verir (Öztürk 2009: 3-6). Türkiye'den ayrıldıktan sonra 1951-1952 ve 1960 yıllarında tekrar Türkiye'ye gelerek çalışmalarında bulunan Eberhard bu çalışmalarını sonucunda Pertev Naili Boratav ile bir-

likte *Typen Türkischer Volksmärchen*'i ve *Minstrel Tales From Southeastern Turkey*'i⁹ yayımlar. Yayımladığı bu iki kitabın dışında Eberhard, Türkiye'deki folklor çalışmalarına ilişkin çeşitli yazılar da kaleme alır.

Türkiye'de daha çok sinolog ve tarihçi kimliğiyle tanınan Eberhard, Pertev Naili Boratav ile birlikte hazırladığı ve Almanca yayımlanan *Typen Türkischer Volksmärchen* adlı çalışmasıyla Türk masallarının uluslararası görünürlük kazanmasında rol oynamıştır. Eberhard, bu çalışmasıyla folklorun artık sadece malzeme derlemekten ibaret olmadığını, derlenen bu malzemelerden hareketle incelemelerin yapılabileceğini gösterir. Metin Ekici, *Typen Türkischer Volksmärchen* ile ilgili bir çevirisine verdiği dipnotta, Eberhard-Boratav katalogunun hazırlanmasının temel nedeninin "Aarne-Thompson katalogunun ilk basımında –ilk basımı 1910 yılında yapılmıştır- Türk masallarına yer verilmeyişi" olduğunu ifade eder. Aarne-Thompson katalogu Türk masallarını içerseydi buna yönelik bir kataloga ihtiyaç duyulmayacağını" belirtir (Jason-Schnitzler 2000: 24). Bu katalogdan Türkiye'de yapılan masalla ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinde sıklıkla yararlanılmasına karşın Türkçeye çevrisinin yapılmayışı büyük bir eksikliktir. Katalogun hazırlanış nedeni ne olursa olsun, Eberhard, Boratavla birlikte hazırladığı bu çalışmayla hem o dönemlerde Tarihi-Coğrafi Fin Yönteminin etkilerinin sürdüğünü gösterir hem de Türk masal tiplerinin uluslararası alanda dikkat çekmesini ve diğer ulusların masallarıyla karşılaştırmalar yapılabilmesini sağlar.

Eberhard, Güneydoğu Anadolu'dan Âşık Hikâyeleri adlı 1951 yılında Çukurova Bölgesinde gerçekleştirdiği alan çalışmasına dayanan kitabında âşıklar ve âşık hikâyeleri üzerine derinlemesine değerlendirmelerde bulunur. Klasik metin derleme merkezli bir yaklaşım benimsemek yerine kaynak kişilere yönelen bir dikkatinin olduğu da görülür. Eberhard, hikâyeler üzerine incelemelerini gerçekleştirirken kuramlar ışığında hikâyeleri analitik bir biçimde inceler. Eberhard, folklorcu olmamasına rağmen aldığı sosyal antropoloji eğitiminin yardımıyla ve Türkçeyi bilmesinin sağladığı kolaylıkla Türk folklorundaki metin derlemelerinin bir basamak daha üstüne çıkararak derlenen metinler üzerine kuramsal bakış açıları geliştirilmesinin gerekliliğini de göstermiştir.

Türk folklor ürünlerini dünyaya tanıtan bir başka yabancı araştırmacı da Warren Walker'dır. 1961-1962 yıllarında Fullbright bursu ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine gelen Warren Walker burada Ahmet Edip Uysal ile tanışır. Uysal ile birlikte derleme çalışmaları gerçekleştiren Walker, Uysal'ın Amerika'ya gelişi ve kendisinin tekrar Türkiye'ye gelişiyle birlikte bu derlemelerin sayısını çoğaltır. 1970 yılında elde edilen malzemelerin Texas Üniversitesi Kütüphanesinde bir arşiv hâline getirilmesine karar verilir. Türkiye'de gerçekleştirilen alan çalışması sırasında alınan ses kayıtları metin hâline getirilir ve İngilizceye çevrilir (Sakaoğlu 1974: 6982).

Uysal-Walker Archive of Turkish Oral Narrative, sözlü gelenekte yaşamakta olan masal, halk hikâyeleri

ve fıkraları toplar. Türk folkloru ile ilgilenen ancak Türkçe bilmeyen araştırmacılar için önemli bir kaynak niteliğindedir (Toygar, 1974: 6859). Toygar, Eberhard'ın Türkiye'de gerçekleştirdiği yaklaşık 20 banttan oluşan Türk halk hikâyeleri ve destanları koleksiyonunu da bu arşive bağışladığını belirtir (Toygar, 1974: 6859). Türk Öyküleri Sandığı olarak da bilinen Uysal-Walker Arşivi'nin temelde hizmet ettiği alan, Türk folklorundaki sözlü anlatıların Türkçe bilmeyen ya da Türkiye'ye gelme fırsatı olmayan araştırmacılara kaynaklık etmektir. Ahmet Edip Uysal ve Warren Walker'ın bireysel merak ve heyecanlarının ürünü bir arşiv olarak görülse de Warren Walker, Türkiye'yi folklor konusunda "stratejik" bir noktada görmektedir:

Türkiye Avrupa ve Asya arasında bir kara köprüsü olduğundan 6000 yıldan daha fazla bir süredir imparatorluğun kavşağıdır. Pek çok medeniyet ve kültürden insanlar, sadece bu kara parçasına değil aynı zamanda halk hafızasına da izler bırakmışlardır. Dünyadaki diğer pek çok ülkeden ziyade Türkiye'de görünüşte yeni sayılan pek çok folklor ürünü gerçekte çok eski olabilir. İslam öncesi, Hristiyanlık öncesi ve hatta Klasik dönem öncesi temalar ve motifler, Türk masallarında yüzeye çıkar (Walker 1991: 175).

Walker ve Uysal, arşivde de yer alan derlemiş oldukları 65 kadar halk hikâyesini ve bir miktar fıkrayı *Tales Alive in Turkey* adıyla 1966 yılında yayımlarlar. Warren Walker'ın eşi Barbara Walker da Türk halk hikâyelerini İngilizce ve resimli olarak yabancı çocukların okuması için *A Treasury of Turkish Folktales for Children* adıyla kitap hâline getirir. Walker ve Uysal

tarafından hazırlanan *Tales Alive in Turkey* eseri hakkında bir değerlendirme yazan İhsan Hınçer'in aşağıdaki ifadeleri başka bir dilde Türk sözlü ürünlerinin yayımlanmasına yüklenen anlamları göstermesi açısından dikkat çekicidir:

... çok geçmeden Türk halk hikâyelerinin Keloğlan, Köse, Bektaş ve Köroğlu gibi sempatik karakterleri Amerikan ve İngiltere'de günlük kelimeler arasına girecektir. Bunların tanınması ile beraber Türk mizahı ve Türk karakteri anlaşılacak ve bugün Orta Doğunun en önemli devleti olan Türkiye Cumhuriyetinin nasıl meydana geldiği açıklanmış olacaktır... Türk halk hikâyelerinin İngiliz dilinde geniş bir şekilde yayımlanması ile İngiltere ve Amerika'da Türkiye hakkında müsbet düşünceler yerleşecek ve Türkün zengin mizahı, şakacı tabiatı, realist ve iyimser hayat görüşü daha geniş bir şekilde tanıtılabilecektir (Hınçer 1967: 4586-4587).

Uysal ve Walker'ın Türk sözlü ürünlerinden oluşan bir arşiv kurma çabaları, Kunós'un Türk sözlü ürünlerini kayıt alma çabasıyla paralel bir çizgide görülebilir. Ancak Türk folklorunda gelinen noktaya bakıldığında, Türk aydınına folklorun önemli ve gerekli olduğunu göstermeye çalışan bir yabancı folklorcudan Türk folklorunun ürünlerini diğer ulusların dikkatine sunmaya çalışan bir yabancı folklorcuya doğru dönüşümün olduğu görülür. Türk folklor çalışmaları konusunda yabancı folklorcular açısından değişmeyen tek şey, Türk folklorunun ve sözlü ürünlerinin zenginliği konusudur.

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde ve cumhuriyetin ilk kuruluş

yıllarındaki yabancı folklor araştırmacılarına bakıldığında, milliyetçilik düşüncesinin yaratacağı tehlikeler nedeniyle uzak durulan bu alana ilk dikkat çekenlerin yabancı folklorcular olduğu görülür. Kunós, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde gerçekleştirdiği derleme çalışmalarında yaptığı işin önemi ve gerekliliği konusunda Osmanlı aydınları ile fikir ayrılıklarına düşer ve sözlü kültürün derlenmesine ve basılı hâle getirilmesine sürekli bir vurgu yapar. Osmanlı Devleti içerisindeki ulusların yavaş yavaş bağımsızlıklarını elde etmeleri ile birlikte, bir "Türk kimliği" arayışı başlar. Nitekim 2. Meşrutiyetin ilanı ile başlayan "halka doğru" hareketinin Cumhuriyetle birlikte ivme kazandığı görülmektedir. Halka doğru gitmek, yani öncelikle "halkın zengin, öz kültürünü keşfetmek" daha sonra da "bu kültürü işlemek ve çağdaş medeniyetlerin seviyesine ulaşmada bir aracı" olarak kullanmak fikri cumhuriyetin ilk yıllarında belirginleşir. Ancak bu kez de bu konuda belli bir bilgi birikimine sahip insan yokluğu yani metotsuzluk konusu gündeme gelir. Yabancı folklorculara olan ilginin ikinci dönemi "yol gösterici ya da metot eksikliği" olarak ifade edilebilecek alanda ortaya çıkar. Bu eksiklikler ilk etapta çeviriler yoluyla aşılmaya çalışılır. Folklor teriminin anlamı ve diğer bilim dallarıyla ilişkilerini içeren disiplini tanıtıcı çevirilerin yanı sıra derleme gezilerinin önem kazandığı ve derlemelerde sorulacak sorulara dair kılavuzların hazırlandığı görülür. Bu kılavuzlardaki soruların da Batılı bilim adamların eserlerinden hareketle oluşturulduğu dikkati çeker. Çeviri sorularla derleme çalışmaları gerçekleştirilmesi sonrasında eleştirilir:

Çoğu halde yabancı kaynaklardan çevrilmiş anket soruları ile yapılacak derlemelerin, ileride bizi folklorun bütün sorunlarıyla karşılaştıracığını sanıyorlar. Halbuki ileride yapacağımız sentezler ve yorumların daha başlangıçta düzenleyeceğimiz soruşturma ve derleme aşamasında alınması gereken tedbirlerle sıkı bir bağlantısı vardır (Alangu 1969: 5).

Yabancı folklorcuların derleme konusundaki deneyimlerinden bizzat kendilerinden de yararlanılmıştır. Bartók'un Türkiye'ye davet edilmiş gerekçesi budur. Türk folklorunun ilerleyen dönemlerinde elde edilen ham folklor malzemelerinin analizi konusu ön plana çıkar. Eberhard'ın Türk folklor çalışmaları tarihi açısından önemli iki eseri de hem Türk sözlü ürünlerinin uluslararası camiada tanınırlığına hizmet eder hem de dünyadaki folklor çalışmalarındaki eğilimler ve teorilerden beslenir. Walker'ın Edip Uysal ile oluşturduğu arşivle Türk sözlü ürünleri artık yalnızca Türkçe bilen araştırmacıların dikkatine değil, İngilizce bilen araştırmacıların dikkatine de sunulur. Bu arşiv ile birlikte Türk sözlü ürünlerinin dünya çapında tanınırlık sağlayacağı düşünülür. Bu tanınırlık akademik anlamda bir tanınırlıktan ziyade popülerleşme beklentisi de içerir. W. Walker ve Barbara Walker Türk sözlü anlatılarını içeren popüler yayınlara da imza atarlar.

Köprülüzade Mehmet Fuat'ın "Garp ilim irfanına Türk Folklorunu tanıtmak vazifesi tabiatıyla Türk mütefekkirlerinin uhde-i mes'uliyetine terettüp ediyor. Bu tarzı mesai Türk milletine edilecek hizmetlerin belki de en mühimidir" kaynak cümleleriyle Türk sözlü ürünlerinin farkında

olmayan Türk araştırmacıların folklor çalışmalarına ilgisini çekmek ve onları motive etmek amacıyla yüklediği "Türk folklorunu tanıtmak" vazifesi, yabancı folklorcular tarafından da üstlenilir. Yabancı folklorcuların "dışarıdan bakışla" yaptıkları çalışmaların analizi, Türk folklor tarihinde yaşanan dönüşümleri anlamada önemli veriler sağlayacaktır.

NOTLAR

- 1 1924 yılında Fransa'da Arnold van Gennep tarafından yayımlanan *Le Folklore* başlıklı kitap, öncelikle Ankara Halkevi tarafından çıkarılan *Ülkü* dergisinde parça parça yayımlanmış daha sonrasında ise 1939 yılında kitap hâline getirilmiştir. Kitaba yazdığı kısa ön sözde Pertev Naili Boratav, "Avrupa'da bu ilmin (*folklorun*) edindiği yeni tecrübeler, gerekse memleketimizin folklor mevzularının tetkikindeki hususi şartlar göz önünde tutularak folklorun umumi meselelerini ve metodunu, kısa ve herkes için anlaşılabilir şekilde toplayacak yerli bir eser meydana getirilinceye kadar bir boşluğu dolduracaktır sanıyorum; bundan dolayı tercümesini yararlı buldum" sözleriyle folklor konusundaki "bilgi ve metod eksikliğimiz"den dolayı çeviri eserlerden yararlanma gerekliliğine dikkat çeker.
- 2 Köprülü'nün "Konya şarkıları" üzerine çalıştığını belirttiği, Türkçe yazılışla ismini verdiği kişi, Alman Friedrich Giese olmalıdır. Giese, Alman Türkolog Georg Jacob'un etkisiyle Türkoloji çalışmalarına yönelmiş ve 1899-1905 yılları arasında İstanbul Alman Lisesi'nde öğretmenlik yaptığı sırada Anadolu'da araştırma gezilerine çıkmıştır. Bu gezilerde Anadolu Türkçesi ve yöresel ağız farklılıklarına eğilmiştir.
- 3 Arzu Öztürkmen *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik* adlı kitabında Abdullah Uçman da *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri* adlı kitabın girişinde halk edebiyatına ilişkin ilginin Tanzimat'tan sonra XIX. yüzyılda çeşitli Avrupa ülkelerinin kendi halk edebiyatları ile ilgili çalışmaların ardından bilhassa I. Künos, Radloff Van Gennep gibi batılı Türkologların Türk halk edebiyatı ve kültürü üzerine eğilmelerinden sonra gerçekleştiğini belirtir (Uçman, 1982: 9-10). Bilinen literatürün

- tersine Edit Tasnádi, “Macar Balázs Orbán’ın Gözüyle 19. Yüzyıl Türk Folkloru” başlıklı yazısında Ignác Kúnos’tan önce Osmanlı devleti sınırları içerisinde Türk âdet ve geleneklerine dikkat çeken ve halk bilimci olarak nitelendirdiği Macar Balázs Orbán’ın Türk folklorcular tarafından değerlendirilmeye layık olduğunu belirtir. Ancak Ignác Kúnos’un derlemelerdeki dikkati ile Orbán’ın *Doğu’da Gezi* ismi ile yayımladığı altı ciltlik “seyahatnamesi” arasında bir fark olduğu da açıktır (2006: 185-190).
- 4 Ignác Kúnos Osmanlı Devletindeki çalışmalarına başlamadan 1868 yılında Londra’da çıkan *Hürriyet Gazetesinde* yayımladığı “Şiir ve İnşa” başlıklı yazısında Ziya Paşa, “bizim tabii olan şiir ve inşamız taşra ahalipleri ve İstanbul ahalisinin avamı beyninde hâlâ durmaktadır” sözleriyle avamın edebiyatının olabileceğine yönelik bir çıkarımda bulunur. Yaklaşık altı yıl sonra bu görüşlerinden vazgeçse de aynı zamanda divan edebiyatının önemli bir temsilcisi olan Ziya Paşa’nın bu görüşleri dönemi için oldukça önemlidir (Oğuz, Öcal. “Araştırmaların Tarihi”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayımları, 2013).
- 5 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Szilárd Szilágyi, Ignác Kúnos Türk Folklor Araştırmalarında Bir Öncü. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2007.
- 6 Rásonyi, Bartók’un davet edilmesini şöyle anlatır: 1934’te Ankara’da düzenlenen Türkoloji Kongresine katılıp bildirim sundum. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün direktifiyle o sıralar inşa edilmekte olan Ankara Üniversitesinde, Türk Macar ilişkilerini araştırarak Hungaroloji kürsüsünü kurmakla görevlendirildim. Kürsü başkanlığımın başlangıç tarihi 1935 sonbaharı idi. Yazın, sömestr başlamadan önce, Türkiye’nin geniş Anadolu bölgelerinde sık sık yaptığım yolculuk sırasında, türkü söyleyen köylülere de rastlıyordum. Amatör müzisyen – viyolonselci- olduğumdan bazı ezgiler dikkatimi çekti. Bunları çok eski türden pentaton yapılı türküler sandım. Bartók, çalışmalarını bir yıl önce yayımlanmış *Halk Müziğimiz ile Komşu Halkların Halk Müziği* adlı eserini tanyordum. Anadolu gezisinden döndüğümde Budapeşte Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden okul arkadaşım,

eski dostum, o sıralarda Türkiye Müzeleri Genel Müdürü ve üstelik Atatürk’ün fikir kurmayından olan Hamit Zübeyr Koşay’ı ziyaret ettim. Sohbetlerimizde – Bartók’a gönderdiğim ilk mektupta da onun hakkında yazdığım gibi- kamuca bilinen Macar müziğinden, yani halk tarzı şarkılardan başka, daha eski ve daha öz bir Macar halk türkü grubunun da varlığına büyük ilgi gösterdi, bu türkülerin, duygulanarak ve biraz utanarak bana çaldığı Başkurt ezgileri ile ilişkileri olduğunu dışlanamayacağını kavradı. Okuması için Bartók’un *Halk Müziğimiz ile Komşu Halkların Müziği* adlı eseri ile Bence Szabolcsi’nin *Etnographia* dergisinde çıkan “Macar Halk Müziğinde Göçler Zamanı” başlıklı makalesini ona verdim. Tahminim bunlar dostum Hamid’in ilgisini çekmiş ve halk müziği araştırmalarımın altını çizerek, bu bilgileri Atatürk’e aktarmıştır. Atatürk de ilgilenmiş ve Bartók’u davet etme talimatı vermiştir. (Edit Tasnádi, Béla Bartók ve Türkiye’de Halk Türküleri Derlemeleri. *Folklor/ Edebiyat*, cilt 11, Sayı 42: sf. 218)

7 Konferansların ilki “Macar folklorunun özellikleri ve Türkiye’deki benzer halk türküleriyle ilgisi, ikincisi halk melodilerinin derleme çalışmalarındaki sebep ve bunların ilim dünyasına sağlayacağı faydalar, üçüncüsü de halk müziğini derlemede kullanılacak metotlar ve yapılması gereken çalışmalar”dır (Barışeri, 1996: 19).

8 Paul Hindemith, Atatürk tarafından müzik eğitimini yeniden düzenleme konusunda 1935 yılında Türkiye’ye davet edilen ve Ankara, İzmir ve İstanbul’da gözlemler yapan Alman asıllı Amerikalı bestekârdır. Hindemith hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İlke Karcıoğlu, *Paul Hindemith’in Didaktik Yönü Müzik Dili ve Armoni Anlayışı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anasanat Dalı, Kompozisyon Programı, 2007. Bartók, halk müziği derlemeleri konusunda yol gösterici eksikliğinden Türkiye’ye davet edildiğini belirtse de Hindemith tarafından “çalışma yöntemi” açısından eleştirilir. Türkiye’deki derleme gezileri sırasında ona eşlik eden Adnan Saygun, Hindemith’in Bartók’un derleme seyahatleri ve tekniği konusundaki eleştirilerini şöyle özetler: Hindemith, Bartók’un “... bazı noktalara göre tevsi ve tashih etmek lazım geldiğini” ileri sürüyor. Daha ziyade, “Bu işler için kullanılacak cihazların tercihinde fikir” yürüterek, Béla

Bartók'un "teklif ettiği cihazın en güzel insan sesini karga gaklamasına çevirdiğini bildiriyor." ve "... bir sandık içinde kolayca taşınabilecek yeni ses alma makinelerinin daha elverişli olduğundan bunların tercihi tavsiyesinde bulunuyor. Bartók, Edison fonograflarını tavsiye ederken o cihazın eksik olduğunu çok iyi biliyordu. Ama Hindemith'in tavsiye ettiği elektrikli, akümülatörlü cihazların da bir folklorcuya elvermediğini görüyordu. Folklorcu, dağ dağ, oba oba dolaşır; ayağa getirmez, ayaklarına gider; gittiği yerlerde mümkün merteye uzun kalarak orayı tam manası ile tarar. Halbuki elektrikli cihazlarda bu mümkün olamayacağı gibi, akümülatörlü cihazlarda, akümülatörün kısa bir zamanda boşalması, bozulması, bir teknisyene ihtiyaç göstermesi... gibi mahzurlar vardır... İşte bütün bu mülâhazalar yüzünden Bartók, Edison fonografını hem kullanmış, hem tavsiye etmiştir. Bu cihazın mühim mahzuru, saz ve sözü aynı zamanda güçlkle zapt edebilmesidir. Hindemith'in bundan bahsetmeyip de sesi çirkinleştirdiğini ileri sürmesi çok gariptir. Çünkü folklorcu topladığı türküleri satışa çıkaracak bir tüccar olmadığından, sesin biraz çirkinleşmesi büyük bir mahzur teşkil etmez. Balmumu üstüvanelerin uzun müddet dayanmamasına gelince: Avrupa memleketlerinde bunun çaresi bulunduğuna göre bizde de bulunabilir sanırım. (s. 27-28) Gülper Refiğ. *A. Adnan Saygun ve Geçmişten Geleceğe Türk Müsıkisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

9 Eberhard'ın bu kitabı 2002 yılında Prof. Dr. Fikret Türkmen'in proje yöneticiliğini yaptığı "Türk Dünyası Destanlarının Tespiti ve Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması" projesi kapsamında Müfide Kocaoğlan Van Der Hoeven tarafından çevrilerek *Güneydoğu Anadolu'dan Âşık Hikâyeleri* adıyla yayımlanır. Eserin önsözünde çalışmasını monografi olarak niteleyen bölgedeki âşık hikâyelerinin ayrıntılarıyla vermek yerine tipik bir örneğini oluşturduğunu ifade eden Eberhard, bölgede daha önce yapılan çalışmalarla kaydedilmiş ve basılmış metin sayısının azlığından belirli bir metin karşılaştırmasının yapılamadığını ifade eder. Bkz. Müfide Kocaoğlan Van Der Hoeven, *Güneydoğu Anadolu'dan Âşık Hikâyeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KAYNAKLAR

- Alangu, Tahir. "Gözü Kapalı Folklor Derleyicisi." *Folklor*, S. 1, 1969: 5-6.
- Barışeri, Nurtuğ. *Bela Bartok'un Türkiye'deki Çalışmaları ve Türk Halk Müziği İle Macar Halk Müziği Arasındaki İlişkilerin Araştırılması*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, 1996.
- Bartok, Béla. *Küçük Asya'dan Türk Halk Müsıkisi*. (Çev. Bülent Aksoy). İstanbul: Pan Yayıncılık, 1991.
- Baykurt, Şerif. *Türkiye'de Folklor*. Ankara: Kalite Matbaası, 1976.
- Hınçer, Bora. "Kitaplar Arasında: *Bela Bartok's Folk Music Research in Turkey*." *Türk Folklor Araştırmaları*, 1977: 7965-7966.
- Hınçer, İhsan. "Kitaplar Arasında: Tales Alive in Turkey." *Türk Folklor Araştırmaları*. S. 220, 1967: 4586-4587.
- Jason, H-O. Schnitzler. "İki Masal Tipi Kataloğunun Karşılaştırmalı Listesi: Eberhard-Boratav: Türk Masallarının Tip Katalogu (TTV=EB) ve Aarne-Thompson: Masal Tipleri Katalogu (TF=AT)." (Çev. Metin Ekici). *Millî Folklor Dergisi*, S: 46, 2000: 22-40.
- Kunós, Ignác. *Türk Halk Edebiyatı*. (Hzl. Tuncer Gülensoy). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1978.
- Oğuz, M. Öcal, "Araştırmaların Tarihi." *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayını, 2013.
- Öztürk, Murat. "Türk Tarihine Katkıları Yönüyle Prof. Dr. Wolfram Eberhard (1909-1989)." Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Öztürkmen, Arzu. *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Sakaoğlu, Saim. "Türk Folkloruna Hizmet Edenler: Barbara K. Walker-Warren S. Walker." *Türk Folklor Araştırmaları*. S. 298, 1974: 6981-6984.
- Tasnâdi, Edit. "Béla Bartók ve Türkiye'de Halk Türküleri Derlemeleri." *Folklor/Edebiyat*. cilt 11, Sayı 42, 2005: 217-222.
- Toygar, Kamil. "Türk Folklor Arşivleri: Uysal-Walker Sözlü Türk Halk Hikâyeleri Arşivi." *Türk Folklor Araştırmaları*. S. 294, 1974: 6859-6860.
- Walker, Warren. "Turkish Oral Tradition in Texas: The Archive of Turkish Oral Narrative." *Oral Tradition*. 1991: 171-175.